مهم‌ترین دلایل موفقیت و عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری استان گلستان

عزت اله مرادی *[۱]، غلامعلی حشمتی [۲] و فاطمه قلیش‌لی [۳] و سیده زهره میردیلمی [۴]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۸/۱۹ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۰۶/۳۰

چکیده

طرح‌های مرتعداری از ابزارهای اصلی مدیریت و بهره‌برداری مراتع ایران است. در این تحقیق، هدف تعیین مهمترین دلایل موفقیت و عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری استان گلستان است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از پرسشنامه و نظرسنجی از کارشناسان ناظر طرح مرتعداری، از آنالیزهای چندمتغیره و همبستگی در محیط‌های نرم‌افزاری PC-ORD 5 و SPSS 16 استفاده شد. نتایج نشان داد، مهمترین دلایل عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری؛ مشاعی بودن سامان‌های عرفی، عدم برخورد قاطع و قانونی با متخلفین و بازدارنده نبودن مجازات، عدم وجود تفاوت بین مرتعداران متعهد و متخلف، عدم اخذ نظر بهره‌برداران در زمان تهیه طرح و اقتصادی نبودن پروژه‌های پیشنهادی (هر یک به میزان ۲۴ درصد)، پروژه‌های پیشنهادی نامناسب و عدم تمایز بین متخلفین آگاه و حرفه‌ای (هر یک با میزان همبستگی بالای ۲۳ درصد) می‌باشند. عوامل فوق با عدم احساس مالکیت، عدم پایبندی در اجرای قوانین بازدارنده، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری نامناسب جهت معرفی پروژه‌های متناسب با شرایط اقتصادی و اکولوژیکی منطقه و برخورد دستوری از بالا به پائین به میزان بالای ۷۰ درصد همبستگی قوی و معنی‌داری دارند. مهمترین دلایل موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری، بیمه نمودن مرتعدار، پرداخت حق نظارت مناسب به ناظرین و تفاوت قائل شدن بین افراد متخلف (تقریباً ۳۴ درصد)، اقتصادی نمودن طرح‌های مرتعداری و منظور نمودن پروژه‌های زودبازده (۳۲ درصد) است. مهمترین دلایل موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری، با عوامل برخورد جدی و مستمر با دامداران متخلف (۸۱ درصد)، واگذاری طرح به کارشناسان با تجربه (۷۰ درصد) و تهیه طرح با مشورت مرتعدار و بهره‌بردار (۵۲ درصد) بیشترین میزان همبستگی دارد.

کلمات کلیدی: طرح‌های مرتعداری، موفقیت، مالکیت، استان گلستان، ناظرین طرح‌های مرتعداری.

۱- دانشجوی دکتری علوم مرتع، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

*: نویسندهٔ مسئول: moradiezat4@gmail.com

۲- استاد دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

۳- دانش آموخته کارشناسی ارشد مرتعداری دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

۴- دانشجوی دکتری علوم مرتع، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

مقدمه

طرح‌های مرتعداری یکی از ابزارهای اصلی مدیریت و بهره‌برداری از مراتع در ایران است. در سال‌های اخیر به‌منظور مشارکت بیشتر و تقویت انگیزه مالکیت بهره‌برداران در امر حفاظت، اصلاح و احیاء مراتع، تلاش متولیان منابع طبیعی بر آن بود تا این منابع از طریق واگذاری با طرح‌های مرتعداری در اختیار بهره‌برداران قرار گیرد و در مورد طرح‌های مرتعداری شاهد موفقیت و عدم موفقیت در برخی مواقع بوده‌ایم. روند تهیه طرح‌های مرتعداری در کشور نشان می‌دهد که از سطح ۸۶ میلیون هکتار مراتع تا پایان سال ۱۳۸۶ فقط برای ۳۰ میلیون هکتار از مراتع طرح‌های مرتعداری تهیه گردیده است و تنها ۱۵ میلیون هکتار از آن‌ها طی قراردادهای رسمی جهت اجرای طرح‌های مرتعداری به مجریان و بهره‌برداران به‌صورت رسمی واگذار شده است (۹). بعد از گذشت چندین سال از تهیه و تدوین و اجرای طرح‌های مرتعداری، صرف هزینه‌های قابل‌توجه جهت انجام عملیات اصلاحی در مراتع، گاهی مشاهده می‌شود برخی از طرح‌ها از موفقیت بالایی برخوردار نمی‌باشند. تحقیقات انجام‌شده نشان‌دهنده اثرگذاری پارامترهای مختلف در موفقیت و عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری است.

اکثر صاحب‌نظران توسعه اقتصادی-اجتماعی معتقدند که شناخت عوامل اقتصادی-اجتماعی در پایداری سیستم بهره‌برداری مؤثر هستند (۳۰) و مشارکت عامل اصلی و تعیین‌کننده در فرآیند رشد و توسعه تمامی جوامع توسعه‌یافته و درحال‌توسعه می‌باشد (۲۰). انصاری و ثمری (۱۹۹۴) و آرخی (۲۰۰۱) بیان کردند که عدم مشارکت عشایر در طرح‌های احیاء و اصلاح مرتعداری در استان‌های لرستان و گلستان دلایل تاریخی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فنی دارد (۵، ۶). عابدینی (۲۰۰۱) نتیجه می‌گیرد که متغیرهای پایگاه اجتماعی، رفتار عقلانی و پروانه چرا با میزان مشارکت مردم در طرح‌های مرتعداری رابطه دارند. بین رفتارهای عقلانی و انگیزش دامداران رابطه مثبت و معنی‌دار وجود داشته و همچنین بین پایگاه اجتماعی و انگیزش دامداران رابطه معکوس وجود دارد (۲). روحی و همکاران (۲۰۱۰) در بررسی طرح‌های مرتعداری مراتع شهرستان قائم‌شهر به این نتیجه رسیدند که با افزایش آگاهی از طرح‌های مرتعداری، احتمال مشارکت بهره‌برداران افزایش و متغیر سن، اثر منفی و معنی‌داری را در مشارکت بهره‌برداران برای اجرای طرح‌های مرتعداری نشان داد (۲۷). حجازی و عباسی (۲۰۰۷) نشان دادند که متغیر تحقق انتظارات از میان متغیرهای مربوط به ویژگی‌های طرح تعادل دام و مرتع و متغیر تحصیلات از میان متغیرهای مربوط به ویژگی‌های فردی، بیشترین تأثیر را در مشارکت مجریان در برنامه‌های طرح تعادل دام و مرتع دارد (۱۰). همچنین خان‌محمدی و همکاران (۲۰۱۰) بیان کردند که متغیرهای سطح تحصیلات، سابقه مرتعداری و کیفیت مراتع نقش مثبت و متغیرهای موانع اقتصادی و مدیریتی نقش معکوسی بر اجرای موفقیت‌آمیز طرح‌های مرتعداری داشتند (۱۹).

خلیلی و همکاران (۲۰۱۲) و حیدری و همکاران (۲۰۱۱) نشان دادند که سن، نوع اشتغال و درآمد سالیانه رابطه معنی‌داری با میزان همکاری بهره‌برداران در اجرای مفاد طرح‌ها و موفقیت آن‌ها دارد (۱۴ و ۱۸). نحوه استفاده از مراتع به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر در استفاده از مراتع (۱۴)، در مدیریت تأثیرگذار است. حیدری و همکاران (۲۰۱۰) با مطالعه طرح‌های مرتعداری مراتع بلده-شمال ایران به این نتیجه رسیدند که بین نوع مدیریت در بهره‌برداری از مراتع با میزان شاخص سرمایه اجتماعی بهره‌بردار برحسب شیوه بهره‌برداری تفاوت معنی‌داری وجود دارد (۱۳). مالکیت در نوع بهره‌برداری، تخریب مراتع و سرمایه‌گذاری مؤثر است (۱). تحقیقات نشان داد بهترین حالت بهره‌برداری از مراتع واگذاری تفکیکی چراکه انگیزهٔ مالکیت در حفاظت و احیای مراتع تقویت می‌شود (۷). اس اراز و ویاریچ (۲۰۰۷) با مطالعه مالکیت مشاعی در پامپلونا اسپانیا که به‌وسیله دو آژانس تعاونی و غیرتعاونی مدیریت می‌شد، مدلی ارائه دادند که در این مدل همکاری اجتماعی در مالکیت مشاعی به‌عنوان مکانیسم مثبت مشاهده شد و در تعاونی و مدیریت پایدار منابع طبیعی اثر داشت (۲۳). برخی تحقیقات نشاند می‌دهد که اگرچه مالکیت مشاعی دارای معایبی است، اما با توجه به کارایی و بالا بودن روحیه مشارکت در بین بهره‌برداران، مالکیت مشاعی مناسب‌تر از شیوه بهره‌برداری شورایی و افرازی است. محققان معتقدند معایب مالکیت

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

مشاعی را می‌توان با مدیریت صحیح بهبود بخشید و انگیزه حفظ منابع طبیعی را با برنامه‌های خاص در بین مردم به وجود آورد (۱۵). لازم به ذکر است عنوان گردد که یکی از راهکاری افزایش اطمینان در سرمایه‌گذاری برای مراتع بیمه مراتع است. چراکه از این طریق در صورت بروز هرگونه خسارتی بهره‌بردار موردحمایت قرارگرفته و خسارت جبران می‌شود (۲۴ و ۲۶).

محققان با مطالعه طرح‌های مرتعداری در استان‌های گلستان و مازندران به این نتیجه رسیدند که در استان مازندران با افزایش میزان آموزش دامداران، به میزان مشارکت افزوده می‌شود و با کاهش میزان آموزش دامداران، از میزان مشارکت کاسته می‌شود (۱۸ و ۲۰). درحالی‌که در استان گلستان دو عامل مالکیت و زمین دیم مهم‌ترین فاکتور مؤثر بر مشارکت دامداران می‌باشد. همچنین تحقیقات دیگری حکایت از این دارد که بین متغیرهای سواد، شغل، استفاده از وسایل ارتباط جمعی، میزان اطلاع از فواید طرح روستایی با میزان مشارکت ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد. ولی بین امکانات و تأسیسات موجود در روستا، میزان جمعیت، مسافت روستا تا شهر با میزان مشارکت ارتباط ضعیفی داشته است (۸). علاوه بر این بین وضعیت مرتع هر سامان عرفی با میزان مشارکت مجریان آن رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد (۱۲).

بین متغیرهای سن، شغل، درآمد، تعداد دام، تعداد جمعیت روستا، برگزاری رده‌های آموزشی، تحصیلات و وجود مواد سوختی با میزان مشارکت دامداران در اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های اصلاح و احیا رابطه معنی‌دار وجود دارد (۲۹، ۱۶، ۱۲). تأثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری توسط محققان موردبررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که متغیرهای درآمد، تعداد دام، مساحت مرتع تحت اختیار، سابقه بهره‌برداری از مراتع، آموزش‌های ترویجی و میزان تحصیلات اثر مثبت و معنی‌دار و متغیر سن اثر منفی و معنی‌داری بر مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری داشته‌اند (۴). تحقیقات انجام‌شده حکایت از آن دارد که از دیدگاه کارشناسان به‌ترتیب متغیرهای آموزشی، اقتصادی، برنامه‌ریزی و اجتماعی بیشترین تأثیر را در عدم مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های اصلاحی و احیایی مراتع دارند. ولی از دیدگاه بهره‌برداران بیشترین تأثیر در عدم مشارکت به ترتیب مربوط به متغیرهای برنامه‌ریزی، اقتصادی، آموزشی و اجتماعی است (۲۱).

به گزارش دفتر فنی مرتع (۲۰۰۳) در خلال یک دوره ۳۰ ساله در مراتع کشور ۸۵۱۹ فقره طرح مرتعداری به مساحت ۲۰۵۲۴۸۱۶/۵ هکتار تهیه شده است که از این مساحت ۶۴۷۷ فقره (۷۶ درصد) به مساحت ۱۶۶۵۵۰۶۲ هکتار طرح‌های تصویب شده که از این تعداد ۴۸۴۸ فقره به مساحت ۱۲۴۲۶۳۰۷ هکتار طرح‌های واگذار شده و از این تعداد نیز ۴۷۳۸ فقره به مساحت ۱۱۷۶۳۱۷۸ هکتار را طرح‌های در دست اجرا تشکیل می‌دهند که معرف شکاف عمیق و فاصله نسبتاً زیاد بین سطوح طرح‌های تهیه شده با سطوح طرح‌های مرتعداری در دست اجرا است. این در حالی است که از بین این طرح‌ها تعداد زیادی متوقف شده است. ارزیابی انجام شده توسط دفتر فنی مرتع در دو مقطع زمانی سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۲ برخی از دلایل عدم اجرا و نیز توقف در اجرای طرح‌های مرتعداری در کشور را عدم تمایل مجری به اجرای طرح، عدم طراحی صحیح، عدم هماهنگی و اعمال نظر مجریان در طرح و عدم تطابق برنامه‌ها با واقعیت‌های عرصه دانسته است. گاهی نیز عدم اجرا، حاکی از عدم موفقیت سیستم‌های چرایی بود. عمده‌ترین دلایل عدم موفقیت سیستم‌های چرایی در مراتع قشلاقی استان سمنان از دیدگاه پاسخگویان، عدم مشارکت بهره‌بردار، عدم توجه به اقتضائات انسانی، غیربومی بودن سیستم‌های طراحی‌شده و عدم همخوانی آن‌ها با شرایط مراتع مناطق موردمطالعه و عدم طراحی صحیح عنوان شد (۱۷). با توجه به دلایل مختلف در اجرای ناموفق طرح‌های مرتعداری از طریق مشارکت، مالکیت و غیره، در تحقیق حاضر هدف بررسی دلایل موفقیت و عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری در مراتع استان گلستان است.

با توجه به مباحث مطرح‌شده، در طرح‌های مرتعداری ضرورت تعیین مهم‌ترین دلایل موفقیت و عدم موفقیت در طرح‌های مرتعداری آشکار می‌باشد. باید دید که اجرای ناموفق طرح‌های مرتعداری استان گلستان ریشه در کدام عامل دارد. متخصص‌ترین افراد جهت اظهارنظر

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

پیرامون طرح‌های مرتعداری، کارشناسان متخصص و با تجربه مرتع ناظرین طرح‌های مرتع‌داری می‌باشند که در کنار تخصص سالها در این مراتع کار اجرایی داشته و تجربه بالایی کسب نموده‌اند و قطعاً نظرات آن‌ها در بررسی طرح‌های مرتعداری اثرگذار و کلیدی می‌باشد. هدف تحقیق حاضر بررسی و تعیین مهم‌ترین دلایل موفقیت و عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری استان گلستان ازنظر کارشناسان ناظر طرح‌های مرتعداری در راستای حفظ و توسعه منابع طبیعی و مراتع کشور می‌باشد.

مواد و روش‌ها

این مطالعه در سطح استان گلستان با استفاده از پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق متشکل از کارشناسان ناظر ۴۰ طرح مرتعداری با سابقه بیش از ۱۸ سال کار اجرایی و نظارت طرح‌های مرتعداری و دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بوده است (۲۵). نظرات کارشناسان پیرامون دلایل عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری و پیشنهادها اصلاحی برای موفقیت طرح‌های مرتعداری با استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری و تجزیه‌وتحلیل گردید. مهم‌ترین دلایل موفقیت و عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری و مهم‌ترین پیشنهادها اصلاحی برای موفقیت در اجرا از منظر ناظران با استفاده از آنالیزهای چند متغیره انجام شد. بدین‌صورت که ابتدا جهت پی بردن به اینکه داده‌های جمع‌آوری‌شده چه دامنه‌ای از تغییرات را در برگرفته‌اند، با استفاده از آنالیز تطبیقی قوس‌گیری شده طول گرادیان در محیط نرم‌افزاری PC-ORD 5 محاسبه گردید. سپس بر مبنای آن یکی از آنالیزهای غیرمستقیم خطی و یا غیرخطی انتخاب می‌شود. در این آزمون از روش تجزیه مؤلفه‌های اصلی استفاده شد. درنهایت با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن در محیط نرم‌افزاری SPSS 16 شدت ارتباط بین متغیرها موردبررسی و ارزیابی گردید.

نتایج

خروجی آنالیز تطبیقی قوس‌گیری شده نشان داد که در هر دو متغیر (دلایل عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری و پیشنهادها اصلاحی جهت اجرای موفق طرح‌های مرتعداری) بزرگ‌ترین طول گرادیان از عدد ۳ کمتر بود و اهمیت محورها بر مبنای مقدار ویژه از محور اول به سوم کاهش‌یافته است. نتایج تجزیه مؤلفه‌های اصلی در بررسی متغیر دلایل عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری نشان داد که اولین محور با مقدار ویژه ۶۴۴/۸۳، ۸۸/۰۹ درصد از کل تغییرات را توجیه می‌کند. در حالیکه در بررسی متغیر پیشنهادها اصلاحی جهت اجرای موفق طرح‌های مرتعداری محور اول با مقدار ویژه ۳۴۳/۵۴، ۸۵/۲۴ درصد از کل تغییرات را توجیه می‌کند (جدول ۱).

جدول ۱. نتایج آنالیز DCA و CCA برای عوامل محیطی در ارتباط با گونه‌های گیاهی

متغیر	آنالیز	متغیرها	محور اول	محور دوم	محور سوم
دلایل عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری	DCA	مقادیر ویژه	۰/۰۵	۰/۰۴	۰/۰۳
		طول گرادیان	**۱/۲۵**	۰/۸۴	۰/۷۳
	PCA	مقادیر ویژه	۶۴۴/۸۳	۸۴/۷۱	۱۵/۹۳
		واریانس توجیه شده (%)	**۸۸/۰۹**	۶/۶۵	۲/۱۷
		واریانس تجمعی	۸۸/۰۹	**۹۴/۷۴**	۹۶/۹۲
پیشنهادها اصلاحی جهت اجرای موفق طرح‌های مرتعداری	DCA	مقادیر ویژه	۰/۱۷	۰/۰۲	۰/۰۱
		طول گرادیان	**۱/۲۷**	۰/۹۶	۰/۷۱
	PCA	مقادیر ویژه	۳۴۳/۵۴	۲۹/۲۷	۹/۶۳
		واریانس توجیه شده (%)	**۸۵/۲۴**	۷/۲۶	۲/۳۹
		واریانس تجمعی	۸۵/۲۴	**۹۲/۵۱**	۹۴/۹۰

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

میزان همبستگی بین متغیرهای مورد اندازه‌گیری (شرح کد مربوط به هر متغیر در جدول ۲ آمده است) و محورهای رج‌بندی جهت انتخاب مؤثرترین و مهم‌ترین عامل در هر متغیر در جدول ۳ آورده شده است. با توجه به اینکه بیشترین میزان اطلاعات را می‌توان با استفاده از تنها یک محور (محور اول) به‌دست آورد، لذا از عوامل قرارگرفته بر محور اول جهت انتخاب مهم‌ترین عامل استفاده گردید. در متغیر دلایل عدم موفقیت اجرای طرح-های مرتعداری، محور اول بیشترین همبستگی را به ترتیب با عوامل A، C، H، I، R و S هر یک به میزان ۲۴ درصد و عوامل F و Q هر یک به میزان ۲۳ درصد دارد. در متغیر دلایل موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری، محور اول بیشترین میزان همبستگی را با عوامل A، I، K هر یک به میزان ۳۴ درصد و G به میزان ۳۲ درصد دارد.

جدول ۲- شرح کدهای به‌کار رفته در دلایل موفقیت و عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری

متغیر	کد	عامل مورد بررسی	متغیر	کد	عامل مورد بررسی
دلایل عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری	A	مشاعی بودن سامان عرفی	پیشنهادها اصلاحی جهت اجرای موفق طرح‌های مرتعداری	A	بیمه نمودن مرتعدار
	B	اختلافات اجتماعی جوامع بهره‌بردار		B	بیمه نمودن درست و اصولی مراتع
	C	عدم برخورد قاطع و قانونی با متخلفین		C	تنسیق و افرازی نمودن سامان‌های عرفی
	D	بازدارنده نبودن مجازات		D	برخورد جدی و مستمر با دامداران متخلف
	E	نداشتن قرقبان		E	استعدادیابی و استفاده کامل از همه پتانسیل‌های مرتع
	F	مناسب نبودن پروژه‌ها		F	تهیه طرح با مشورت و نظر مرتعدار و بهره‌بردار و لحاظ نمودن آن‌ها
	G	عدم احساس مالکیت توسط بهره‌بردار		G	اقتصادی نمودن طرح‌های مرتعداری و منظور نمودن پروژه‌های زودبازده
	H	عدم وجود تفاوت بین بهره‌بردار متعهد و متخلف		H	نظارت دقیق و مدیریت چرای کامل در طرح
	I	افرازی نبودن سامان عرفی		I	پرداخت حق نظارت ناظرین و تشویق و ایجاد انگیزش در آن‌ها
	J	نداشتن مراتع ییلاقی		J	در اختیار گذاشتن علوفه با قیمت دولتی در اختیار مرتعداران
	K	تخلف شرکت‌های تعاونی مرتعداری		K	تفاوت بین انواع افراد متخلف با اهداف متفاوت در تخریب مراتع
	L	سفارش و دخالت برخی مسئولین		L	سیاست‌گذاری و مدیریت متمرکز
	M	نظارت ضعیف ناظران		M	اشتغال فرزندان دامداران به شغل‌های دیگر با آموزش فن و تکنیک به آن‌ها
	N	عدم وجود انگیزش لازم برای کارشناسان ناظر جهت نظارت		N	واگذاری مسئولیت تهیه طرح به کارشناسان مجرب اداره کل مرتع
	O	عدم اجرای پروژه مدیریت چرا	ادامه دلایل عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری	T	سیاست‌گذاری و اجرای پروژه‌های با اهداف متناقض
	P	عدم رعایت قرق پروژه‌های اصلاح و احیاء		U	اقتصادی نبودن واحدهای مرتعداری
	Q	عدم تمایز بین متخلفین با اهداف مختلف در تخریب		V	کلیشه‌ای شدن طرح‌ها و متناسب نبودن با عرصه تحت طرح
	R	عدم اخذ نظر بهره‌برداران و برخورد دستوری از بالا به پائین		W	پائین بودن توان بوم‌شناختی منطقه
	S	اقتصادی نبودن طرح‌های مرتعداری		X	طغیان و هجوم ملخ و از بین بردن پروژه‌ها

نتایج حاصل از محاسبه ضریب همبستگی اسپیرمن در متغیر مهم‌ترین دلایل ارائه شده توسط ناظرین در عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری نشان داد که عوامل موردبررسی با یکدیگر میزان همبستگی بالا و معنی‌دار دارند. در این مقاله سعی شده است چندعاملی را که بالاترین میزان همبستگی دارند، معرفی گردد. عامل B بیشترین میزان همبستگی را با عوامل P (۸۲ درصد)، A (۸۷ درصد)، R (۸۷ درصد)، E (۸۰ درصد) و T (۷۸ درصد) دارد. عامل F به میزان بالای ۹۰ درصد بیشترین میزان همبستگی را با عوامل X، W، J و V دارد. عامل A بیشترین میزان همبستگی را با عوامل I و G (۸۹ درصد)، J، T، B و E (۸۱ درصد) دارد. عامل C بیشترین همبستگی را با عوامل H، D، K، Q، P، و T به ترتیب به میزان ۱۰۰، ۸۹، ۸۷، ۸۱، ۸۱ و ۸۰ درصد دارد. عوامل O، P، R، T، S، V، B و U به میزان بالای ۸۰ درصد همبستگی بالا و معنی‌دار در سطح احتمال ۹۵ درصد دارند. عامل M با عوامل N، F، L و D به ترتیب به میزان ۸۶، ۸۵، ۸۵ و ۸۳ درصد بیشترین همبستگی را دارد. عوامل S، T و U به ترتیب با میزان ۸۰، ۷۹ و ۷۶ درصد بیشترین میزان همبستگی را با هم دارند. عامل K، با عوامل L، O و T بیشترین همبستگی را به ترتیب به میزان ۸۵ و ۸۴ درصد دارند.

نتایج حاصل از محاسبه ضریب همبستگی اسپیرمن بین متغیر مهم‌ترین دلایل موفقیت طرح‌های مرتعداری نشان داد که عوامل موردبررسی با یکدیگر میزان همبستگی بالا و معنی‌دار دارند. عامل B بیشترین میزان همبستگی را با عوامل A (۴۵ درصد)، H (۳۷ درصد)، G (۳۷ درصد)، I (۳۶ درصد)، J (۳۶ درصد)، L و N (۳۳

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

درصد) دارد. عامل E با عامل G با شدت ۳۴ درصد، همبستگی بالایی دارد. عامل D به میزان ۸۱ و ۷۰ درصد بیشترین میزان همبستگی را با عوامل K و N دارد. عامل C بیشترین میزان همبستگی را با عوامل F (۵۲ درصد)، J (۳۸ درصد) و M (۳۱ درصد) دارد.

جدول ۳- همبستگی متغیرهای موردبررسی با محورهای رج‌بندی

متغیر		محور اول	محور دوم		متغیر	محور اول	محور دوم
دلایل عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری	A	**-۰/۲۳۹**	۰/۲۲۳		پیشنهادها اصلاحی جهت اجرای موفق طرح‌های مرتعداری	**-۰/۳۳۸**	۰/۱۲۷
	B	-۰/۲۱۱	-۰/۰۸۳			-۰/۳۰۳	۰/۲۷۷
	C	**-۰/۲۳۹**	۰/۲۲۳			-۰/۳۰۰	۰/۰۱۷
	D	-۰/۱۹۶	-۰/۱۸۰			-۰/۱۶۹	-۰/۴۶۵
	E	-۰/۱۱۱	-۰/۲۶۲			-۰/۳۱۰	۰/۲۴۶
	F	**-۰/۲۳۵**	۰/۱۶۸			-۰/۲۹۸	-۰/۰۸۹
	G	-۰/۲۲۳	۰/۰۳۰			**-۰/۳۲۲**	۰/۱۶۵
	H	**-۰/۲۳۹**	۰/۲۲۳			-۰/۰۸۶	-۰/۳۵۰
	I	**-۰/۲۳۹**	۰/۲۲۳			**-۰/۳۳۸**	۰/۱۲۷
	J	-۰/۲۲۹	۰/۱۰۳			-۰/۲۲۹	-۰/۳۶۱
	K	-۰/۱۳۹	-۰/۲۹۳			**-۰/۳۳۸**	۰/۱۲۷
	L	-۰/۱۵۹	-۰/۲۸۰			-۰/۱۳۳	-۰/۴۵۷
	M	-۰/۰۹۶	-۰/۲۳۵			-۰/۰۵۸	-۰/۲۴۸
	N	-۰/۱۷۸	-۰/۲۴۵			-۰/۲۷۶	-۰/۱۹۵
	O	-۰/۲۰۱	-۰/۱۵۲		ادامه دلایل عدم موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری	-۰/۲۰۱	-۰/۱۵۲
	P	-۰/۲۱۰	-۰/۰۸۳			-۰/۲۲۶	۰/۰۶۷
	Q	**-۰/۲۳۳**	۰/۱۳۷			-۰/۱۹۰	-۰/۲۰۵
	R	**-۰/۲۳۹**	۰/۲۲۳			-۰/۱۷۲	-۰/۲۶۱
	S	**-۰/۲۳۹**	۰/۲۲۳			-۰/۱۳۹	-۰/۲۹۳

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که نتایج حاصل از آنالیز رج‌بندی و همبستگی بین متغیرها نشان داد در منطقه موردمطالعه مهم‌ترین دلایل عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری عبارت‌اند از: مشاعی بودن سامان‌های عرفی و استفاده همگانی از آن‌ها، عدم برخورد قاطع و قانونی با متخلفین و بازدارنده نبودن مجازات، عدم وجود تفاوت چندان بین مرتعداران متعهد و با انگیزه که اصلاح و احیاء می‌کند با فرد بی‌تفاوت و حتی متخلف در نگاه منابع طبیعی است، عدم اخذ نظر بهره‌برداران در زمان تهیه طرح و اقتصادی نبودن پروژه‌های پیشنهادی (هر یک به میزان ۲۴ درصد) و عوامل مناسب نبودن پروژه‌های پیشنهادی و تمایز قائل نشدن بین متخلفین آگاه و حرفه‌ای (هر یک با میزان همبستگی بالای ۲۳ درصد) می‌باشند. با توجه به میزان همبستگی بین عوامل، عوامل فوق با عدم احساس مالکیت، عدم پایبندی در اجرای قوانین بازدارنده، عدم برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب جهت معرفی پروژه‌های متناسب با شرایط اقتصادی و اکولوژیکی منطقه و برخورد دستوری از بالا به پائین به میزان بالای ۷۰ درصد همبستگی قوی و معنی‌داری دارند.

به‌طورکلی در زمینه دلایل عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری، اگر دلایل دسته‌بندی شوند به چند دسته بزرگ مالکیت، مدیریت نامناسب، اجتماعی، تخلفات، مجازات، جایگزینی نامناسب روابط و ضوابط و تبعیض، سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری، تقسیم‌بندی می‌شوند. عوامل مشاعی بودن سامان‌های عرفی و افرازی نبودن آن‌ها و استفاده همگانی از مراتع اصلاح و احیاء شده توسط یک بهره‌بردار از مهم‌ترین دلایل عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری می‌باشند. این عوامل باعث تحریک حس رقابت و متعاقباً اجرای ناموفق آن در بین بهره‌برداران می‌شود. نحوه استفاده مراتع به‌عنوان حقوق عرفی است که این عامل بر میزان رقابت در افزایش تعداد دام و استفاده بیشتر از توان بوم‌شناسی مراتع مؤثر است. چراکه با توجه به اوضاع اقتصادی و معیشتی هر کس سعی در استفاده هر چه بیشتر از این منابع را دارد (۱۳). این نتایج با نتایج محققان دیگر مطابقت دارد که نتیجه گرفتند که واگذاری

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]
[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

تفکیکی مراتع جهت بهره‌برداری، انگیزه مالکیت در امر اصلاح و احیاء مراتع را تقویت می‌کند (۷). البته در صورت وجود همکاری اجتماعی و روحیه مشارکت، مالکیت مشاعی یک مکانیسم مثبت در مدیریت پایدار منابع طبیعی خواهد بود (۲۳ و ۱۵). این فعالیت در منطقه متأسفانه مشاهده نگردید. این عامل به همراه عواملی نظیر عدم احساس مالکیت حتی نسبی توسط بهره‌بردار، نداشتن مراتع ییلاقی و ماندن دام از پایان فصل چرای قشلاق تا زمان ورود به اراضی پس‌چر در مراتع (۱۲/۲۹/هر سال) که باید خارج شوند. لیکن تا درو شدن جو و گندم دام نیز در مراتع و گاهی هم در اراضی آیش گردش می‌کند، سیاست‌گذاری و اجرای پروژه‌هایی با اهداف متناقض مرتبط با مرتع، اختلافات اجتماعی در جوامع بهره‌بردار از مراتع و عدم وجود انسجام و عدم اجرای پروژه‌های اصلاح و احیاء و نداشتن قرقبان در فصلی که دامدار در مرتع حضور ندارد و تخریب توسط افراد بومی منطقه و روستائیان انجام می‌شود. عوامل فوق، اغلب بر جنبه مالکیتی مراتع اشاره دارد که بر جوانب اجتماعی اثرگذار است. عدم شناخت دقیق این پارامترها باعث اشتباه در برنامه‌ریزی و تدوین سیاست‌های مدیریتی مرتع خواهد شد. همانطورکه محققان معتقد هستند نداشتن صاحب مشخص در مراتع عامل همه خرابی‌ها و عامل عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی دانست (۱).

یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری عدم وجود تفاوت چندان بین مرتعداران متعهد و با انگیزه که اصلاح و احیاء می‌کند با فرد بی‌تفاوت و حتی متخلف در نگاه منابع طبیعی است. این عامل عدم موفقیت در پی عدم برخورد قاطع و قانونی با متخلفین، بازدارنده نبودن مجازات، تمایز قائل نشدن بین متخلفین آگاه و حرفه‌ای و افرادی که از نظر معیشتی دچار مشکل بوده و یا از روی ناآگاهی اقدام به تخریب می‌کنند، سوءاستفاده و تبعیض قائل شدن مدیران، عدم رعایت قرق حداقل دوساله پروژه‌های اصلاح و احیاء (مثل کپه‌کاری، بوته‌کاری، ذخیره نزولات آسمانی و غیره) و ورود دام به آن‌ها و سیاست‌گذاری و اجرای پروژه‌هایی با اهداف متناقض مرتبط با مرتع (امور عشایر، کمیته امداد، فرمانداری، منابع طبیعی، امور دام و جهاد کشاورزی) است. عوامل اقتصادی نبودن طرح‌های مرتعداری و پروژه‌های پیشنهادی مصوب در طرح‌ها و عدم اخذ نظر بهره‌برداران در زمان تهیه طرح و برخورد دستوری از بالا به پائین ازجمله دلایل اجرای ناموفق پروژه‌ها محسوب می‌گردد. عامل عدم هماهنگی مدیران و بهره‌برداران توسط علیزاده و همکاران (۲۰۰۴) نیز عنوان گردید. این عامل باعث عدم رعایت قرق حداقل دوساله پروژه‌های اصلاح و احیاء (مثل کپه‌کاری، بوته‌کاری، ذخیره نزولات آسمانی و غیره) و ورود دام به آن‌ها، عدم اجرای پروژه مدیریت چرا توسط اداره و واگذاری آن به شرکت‌های تعاونی می‌شود. همه این‌ها به علت سیاست‌گذاری و اجرای پروژه‌هایی با اهداف متناقض مرتبط با مرتع است. یکی دیگر از عمده‌ترین دلایل عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری مناسب نبودن پروژه‌های پیشنهادی است. در منطقه موردمطالعه، این عامل یکی از عمده‌ترین دلایل از بین رفتن پروژه‌ها با طغیان و هجوم ملخ، کلیشه‌ای شدن طرح‌ها و متناسب نبودن با عرصه تحت طرح است. پائین بودن نزولات جوی و اقلیم خاص منطقه و پائین بودن توان بوم‌شناختی مراتع این منطقه و همچنین نداشتن مراتع ییلاقی و ماندن دام از پایان فصل چرای قشلاق تا زمان ورود به اراضی پس‌چر در مراتع ازجمله عواملی هستند که بر این دلیل عدم موفقیت اثرگذاری قابل‌توجهی دارند (۳). به‌طور مثال در استان سمنان، پروژه سیستم‌های چرایی در طرح مرتعداری برای شرایط ایران نامناسب شناخته و معرفی شد (۱۷).

در بخش دلایل موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری، مهم‌ترین دلایل موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری، بیمه نمودن مرتعدار، پرداخت حق نظارت مناسب به ناظرین و تشویق و ایجاد انگیزش در آن‌ها و تفاوت قائل شدن بین افراد متخلف (تقریباً ۳۴ درصد) و اقتصادی نمودن طرح‌های مرتعداری و منظور نمودن پروژه‌های زودبازده (۳۲ درصد) به‌عنوان مؤثرترین عوامل شناخته شدند. با عوامل برخورد جدی و مستمر با دامداران متخلف (۸۱ درصد)، واگذاری طرح به کارشناسان با تجربه (۷۰ درصد) و تهیه طرح با مشورت مرتعدار و بهره‌بردار (۵۲ درصد) بیشترین میزان همبستگی دارد. از بین متغیرهای موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری، عوامل بیمه نمودن مرتعدار

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

(که از آن به‌عنوان یکی از راهکارهای افزایش اطمینان خاطر بهره‌برداران در سرمایه‌گذاری (۲۴) برای مدیریت مرتع) اشاره کرد به‌منظور رفاه، درمان و بازنشستگی، پرداخت حق نظارت مناسب به ناظرین و تشویق و ایجاد انگیزش در آن‌ها، تفاوت قائل شدن بین افراد متخلف (افرادی که از روی نیاز و یا ناآگاهی اقدام به تخلفات کوچک می‌نمایند و با افرادی که از روی آز و طمع و آگاهانه اقدام به تخریب می‌نمایند) و مجازات متناسب با هر یک از آن‌ها، اقتصادی نمودن طرح‌های مرتعداری و منظور نمودن پروژه‌های زودبازده ازجمله عمده‌ترین دلایل موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری عنوان گردید. موفقیت این عوامل، به همراه نظارت دقیق و مدیریت چرای کامل در طرح، سیاست‌گذاری و مدیریت متمرکز، در اختیار گذاشتن علوفه باقیمت دولتی در اختیار مرتعداران، بیمه نمودن مراتع به‌صورت درست و اصولی و واگذاری مسئولیت و تهیه طرح با کارشناسان با تجربه اداره کل مرتع و پرداخت حق‌الزحمه مناسب که با همکاری و هماهنگی و اخذ نظر مرتع و بهره‌برداری طرح متناسب و قوی تهیه شود، عملی می‌گردد. علاوه بر این، استعدادیابی و استفاده کامل از همه پتانسیل‌های مرتع (زیتون‌کاری، کشت گندم و جو، پرورش ماهی و غیره) در راستای اقتصادی نمودن طرح‌های مرتعداری و منظور نمودن پروژه‌های زودبازده ازجمله راهکارهای موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری عنوان گردید. به‌طورکلی نتایج نشان‌دهنده این است که مهم‌ترین دلایل موفقیت در اجرای طرح‌های مرتعداری ریشه در مسئله سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی جهت معرفی و اجرای پروژه‌های مناسب ضمن در نظر گرفتن مسائل اجتماعی است.

در مطالعه حاضر سعی بر آن بود که نگاهی کامل، جامع و دقیق بر عوامل مؤثر در اجرای موفق و یا ناموفق طرح‌های مرتعداری صورت گیرد. با توجه به شرایط اجتماعی و اقتصادی منطقه نتایجی متصور گردید. واضح است که در بعد کلان و هم در بعد خرد دارای اشکالات جدی هستیم. در بعد کلان نوع سیاست‌گذاری و برنامه-ریزی‌ها و نحوه انجام آن‌ها دارای اشکال است. ازجمله این اشکالات وجود روند دستوری از بالا به پائین، عدم وجود ارتباط بین مدیران و مرتعداران، نظارت ضعیف، قوانین و مجازات ضعیف، عدم تعیین تکلیف اراضی و نوع بهره‌برداری می‌باشد. عوامل فوق در عدم مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری اثرگذاری قابل‌توجهی دارند. در بعد خرد بحث مالکیت و استفاده مشاعی بهره‌برداران از مراتع از عمده‌ترین دلایل عدم موفقیت معرفی می‌گردد. چراکه بحث مالکیت در پذیرش بیمه مراتع توسط بهره‌برداران که به‌عنوان مهم‌ترین دلیل موفقیت معرفی گردید، بسیار مؤثر شناخته‌شده است (۲۶). نتایج تحقیق حاضر تائیدگر نتایج تحقیقات سایر محققان است که بیان داشتند ارائه هرگونه راه‌حل پیشنهادی برای مرتع، بدون بررسی و شناخت عوامل اجتماعی و اقتصادی نمی‌تواند بقای این منابع حیاتی را تضمین و یک سیستم بهره‌برداری پایدار را برقرار نماید و نهایتاً از تخریب مرتع بکاهد (۳۰). لذا توصیه می‌گردد دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران که طرح مرتعداری را به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین سیاست‌های اجرایی خود در زمینه اصلاح و احیاء مراتع می‌دانند، جهت موفقیت در اجرا موارد فوق را که در عرصه‌های مرتعی قابل درک است، درنظر بگیرند. در غیر این صورت شاید هیچ‌گاه به سر منزل مقصود نائل نشویم.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

References

1. Abdollah Pour, M., 1994. Why and who must be provide suitable conditions for investment by private section in rangeland? 1th Rangeland Seminar, Industrial University of Isfahan. (In Persian)
2. Abedini, Kh., 2001. Investigation effect of social factors on participation rangers at rangeland management projects in Damavand region, Lar catchment (Tehran University). Journal of Forest and Rangeland, 53: 44-52. (In Persian)
3. Alizadeh, A., M. Bigdeli, & H. Moeenaldin, 2004 Result of Range management plans evaluation in the country, Pp: 208-229, proceeding of the 2nd National conference on range and range management, Research institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran. (In Persian)
4. Amirnejad, H., & H. Rafiee, 2010. A study on the effect of Socio-economic factors on User's participation in range management projects. Journal of Rangeland, 3(4): 710-722. (In Persian)
5. Ansari, N., & A. Samari, 1994. The analysis of the degree of participation and the way of ranchers from pastures in Dashli Boroun area in Gonabad, The second seminar of pasture and pasteurizing, Tehran University, 64-72pp (In Persian)
6. Arkhi, S., 2001. The analysis of effective factors on pasture owners not participation in reforming and restoration project (with emphasis on ranchers' of Gomishan in Golestan province). A collection of articles of the second national seminar of pasture and pasteurizing in Iran, Faculty of natural sources of Tehran, 74-89pp (In Persian)
7. Bazhyan, G.R., 1995. The best of form utilization of space in rural rangeland from rural farmer's perspective. Journal of Research and development, 27: 52-57. (In Persian)
8. Effati, M., 1992. Investigation factors effecting on participation of rural at villages development Plans. Ms. C. Thesis of Social Sciences, Allameh Tabatabaee university, 240 P. (In Persian)
9. Eskandari, N., A. Alizadeh & F. Mahdavi, 2008. Rangeland management policies in Iran. Rangeland Technical bureau, Ponneh Press, 188 pp. (In Persian).
10. Hajazi, Y., & A. Abasi, 2007. The analysis of the effective factors on rancher's participation. Journal of Economy and Agriculture, 60(2): 683-692.
11. Heydari, G., H. Barani, G. Khoshfar, J. Ghorbani, M. Aghili & M. Mahboobi, 2009. The role of social wealth on participation in performing pasteurizing projects based on the points of views of their applicants (case study of Balade pastures North of Iran. pasture magazine, 3(1):121-137 .(In Persian)
12. Heydari, G., S.M. Aghili, H. Barani, J. Ghorbani & M.R. Mahboobi, 2010. An analysis of correlation between range condition and participation of ranchers in range management plans (A Case study in Baladeh summer rangeland, Mazandran province). Journal of Rangeland, 4(1): 138-149. (In Persian)
13. Heydari, G.A., S.M. Aghili, H. Barani, J. Ghorbani & M.R. Mahboobi, 2010. An analysis of correlation between range condition and participation of ranchers in range management plans (A case study in Baledeh Summer Rangeland, Mazandaran Province). Journal of Rangeland, 4(1): 138-149. (In Persian).
14. Heydari, Q., H. Barani, S.M. Aghili, J. Ghorbani & M.R. Mahboobi, 2011. The relationship between the support services and extension and participation of ranchers in rangeland restoration (Case study: Baladeh rangelands, north of Iran). Journal of Water and Soil Conservation, 17(4): 47-65. (In Persian)
15. Hosseininasab, M., H. Barani & G. Dianati, 2010. Study on Relationship between Ownership Type and Exploitation State in Summer Rangeland of Arak Township. Iranian journal of Range and Desert Research, 17(1): 166-179. (In Persian)
16. Javanmard, M., 2007. Factors effecting on participation of rangers at maintenance and rehabilitation of rangeland at Olashtar rangelands, Lorestan Province. Ms. C. Thesis, Islamic Azad University, Sciences and Research Branch of Tehran. (In Persian)
17. Karimian, A.A., H. Barani, M.R. Mahboubi & F. Yaghmaie, 2009. Investigation some reasons of successful and failure of grazing systems in range management plans, Case Study: Range management plans prepared for winter rangelands in Semnan Province (Text in Persian). Journal of Rangeland, 3(2): 231-217. (In Persian).
18. Khalili, V., J. Mahmoudi, Sh. Gholami & N. Gilani pour, 2012. Investigation individual factors effecting on participation of rangers at performance of rangeland management plans (Case study: mountainous rangelands of Vaz catchment of Noor twon). [1]th National Conference of Strategies for Achievement to Sustainable Development, 4 p. (In Persian)
19. Khanmohammadi, M., A. Ariapour & M.H. Razzaghi, 2012. Prioritization of barriers to participation in range,s plans from viewpoint of experts (case study: Tehran province, lar moor). Iranian Journal of Natural Ecosystems, 2(3): 99-108. (In Persian)
20. Mahmodi, J. & S.H. Hakimpour, 2012. A Study on the Effective Socio-Economic Factors Involving in Social Participation in Nour. Faslnamah-motaleate jame shenakhti javanan, 2(5): 129-148. (In Persian)

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]

21. Mirzaali, A., 2001. Recognize and assessment the defender factors of rangers paticipitation in deforestation on Aghghala Rangelands. Ms.C. Thesis in Rangeland Management, Industrial University of Isfahan, 105 p. (In Persian)
22. Khalighi, N.A. & T.M. Hassan Ghasemi, 2004. A study on the effect of socio-economic factors on farmer's participation in range management projects (North of Golestan Province). Journal of Agricultural Sciences and Natural Resources, 11(1): 172-181. (In Persian)
23. Oses-Eraso, N. & M. Viadrich-Grua, 2007. Appropriation and concern for resource scarcity in the commons. An experimental study Ecological Economics, 63: 435-445.
24. Rahmani, M., 2005. Knowing with insurance and farming insurance. Educational Notebook. Tehran, Agricultural Products Insurance Funds. (In Persian)
25. Rangeland Technical Office, 2003. Balance of range and livestock plan, Organization of forest and rangelands, Tehran, 62 P. (In Persian)
26. Rasekhi, S., A.A. Mehrabi & S.A. Javadi, 2013. Operators Satisfaction of Range Insurance in Fars Province. Journal of Rural Development Studies, 15(2): 155-170. (In Persian)
27. Rouhi, F., H. Irannejad, G.A. Heydari & J. Ghorbani, 2010. The role of social factors on ranchers participation in range management plans (Case study: Rangeland of Ghaemshahr) (Text in Persian). Journal of Rangeland, 4(3): 474-483. (In Persion)
28. Scarncecchia, D.L., 1995. View point: the range land condition concept and range science search for identify a system. Journal of Rang Management, 48: 181-186.
29. Shahidi Zandi, K., 1997. Factors effecting on participation rangers at rehabilitation of rangelands. Journal of Forest and Rangeland, 35: 22-27. (In Persian)
30. Soltani, Gh., 1994. Role of economic-social factors at utilizing management of rangelands in Iran. 1th national seminar in Range and Rangeland Management in Iran, Industrial University of Isfahan. (In Persian)

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-10-14]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1394.9.3.7.4]